

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

Бандура Г.Р.,

викладач кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості становлення персональної ідентичності у період дорослішання. Наведено результати емпіричного вивчення станів персональної ідентичності та впливу на їх становлення умов соціального середовища. Доведено, що соціальна ситуація, в якій перебуває людина суттєво впливає на процес становлення персональної ідентичності.

Ключові слова: *персональна ідентичність, передкризовий стан ідентичності, криза ідентичності, зріла ідентичність, передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій, псевдопозитивна ідентичність, період дорослішання.*

В статье проанализированы особенности становления персональной идентичности в период взросления. Приведены результаты эмпирического изучения состояний персональной идентичности и влияния на их становление условий социальной среды. Доказано, что социальная ситуация, в которой находится человек, существенно влияет на процесс становления персональной идентичности.

Ключевые слова: *персональная идентичность, предкризисное состояние идентичности, кризис идентичности, зрелая идентичность, преждевременная идентичность, диффузная идентичность, мораторий, псевдопозитивная идентичность, период взросления.*

Bandura H.R. PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE FORMATION OF PERSONAL IDENTITY IN THE PERIOD OF MATURATION

Peculiarities of the formation of personal identity during adolescence have been analyzed in the article. The results of an empirical study of identity patterns and the influence on their formation conditions of social environment have been presented. It has been proved that social situation in which a person is has a significant impact on the process of personal identity formation.

Key words: *personal identity, pre-crisis status of identity, identity crisis, mature identity, identity premature, diffuse identity, moratorium pseudopositive identity, period of maturation.*

Постановка проблеми. З усіх проблем, з якими зустрічались люди у ході розвитку людства, ймовірно, найбільш загадковою є сама людська природа. Різке збільшення кількості індивідуальних можливостей для реалізації життєвого шляху, швидка зміна цінностей та стереотипів, великі розбіжності у нормах та вимогах, які ставить суспільство щодо підлітків, суттєво ускладнює процес самовизначення та викликає ряд зовнішніх та внутрішніх непорозуміння у процесі становлення ідентичності. Актуальність дослідження становлення персональної ідентичності у період дорослішання визначається необхідністю розуміння психологічних змін у процесах розвитку особистості, що простежуються у тенденціях розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості становлення ідентичності та вивчення її сутності, специфіки, механізмів становлення, розглядаються у працях Е. Еріксона, Дж. Марсія, З. Фрейда, Ж. Піаже, Дж. Міда, І. Гоффмана, Ф. Райса, Дж. Фінні, Л. Виготського, Г. Федоришин. Сучасні погляди на проблему ідентичності викладені у працях С.А. Баклушинсько-

го, М.Й. Боришевського, П.І. Гнатенко, А.І. Гусєва, А. Львовичіної, С.Д. Максименко, В.С. Малахова, В.І. Павленко, О.П. Саннікової, Н.В. Скотної, І.Я. Середницької, Н.О. Чуреєва та ін.

Поняття ідентичності та ідентифікації у психологічному визначенні та вивченні не є аналогічними. Ідентифікація, з подачі З. Фрейда та представників психоаналітичного напрямку, це – процес самоототожнення однієї особи з іншою, з групою, об'язком чи символом на основі встановлення емоційного зв'язку з ними. Результатом цього процесу є особисте прийняття зовнішніх цінностей, норм, зразків, традицій. Первісною формою ідентифікації виступає механізм інтроекції як відкрите наслідування та дотримання зразку, що онтологічно обумовлено та яскраво виявляється у дошкільному дитинстві. Ідентифікація, з точки зору сучасної психології, є найважливішим механізмом соціалізації індивіда, прийняття ним соціальних ролей та групових норм, усвідомлення групової належності та формування соціальних установок.

Ідентичність – це усвідомлення само-тотожності, цілісності та безперервності

власної особистості. Дія механізму ідентичності забезпечує особистості збереження власної постійності та сталості в умовах безперервних змін оточуючого соціального середовища та внутрішньо-особистісних (динаміка поглядів, цінностей, спрямованості та інше). Процес ідентифікації створює умови для усвідомлення власної ідентичності.

Ідентичність, згідно з трактуванням Е. Еріксона, це усвідомлений та особистісно прийнятий образ себе, почуття адекватності та стабільного володіння власним «Я», незалежно від змін периферичного «Я» та ситуації, здатність особистості до самореалізації та адекватного розв'язання, які виникають перед нею на кожному етапі її розвитку [4].

Криза ідентичності – це втрата еґо-ідентичності; у такому стані зникає чи знижується цілісність, тотожність і віра людини у свою соціальну роль [4]. Криза ідентичності виникає на фоні внутрішньо-особистісного конфлікту між конфігурацією елементів ідентичності, що склалася до даного моменту, і вимогами особистісного розвитку.

За Е. Еріксоном, для кризи ідентичності нормальним і, більш того, необхідним є період так званої сплутаної ідентичності, тобто втрати орієнтирів у самому собі [4]. Тим більше, що молоді люди часто перебувають у стані нестійкої ідентичності, яка знаходиться у процесі формування. Тому вони так часто відчують сумніви у своїй тотожності самому собі. Е. Еріксон стверджує, що криза ідентичності – закономірний етап становлення ідентичності [4].

Попри те, що ідентичність – досить динамічна система, яка здатна змінюватися і розвиватися, ми розглядаємо її як прагнення до збереження і підтримки особистістю власної цілісності, тотожності, а також стійкого образу «Я», усвідомлення у собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру та способів поведінки.

Персональна ідентичність тлумачиться як набір рис або інших індивідуальних характеристик, що вирізняються певною сталістю або хоча б наступністю у часі і просторі, що дає змогу виокремити одного індивіда серед інших [9]. Інакше кажучи, під персональною ідентичністю розуміють набір характеристик, який робить людину подібною самій собі та відмінною від інших.

Проблема вивчення становлення персональної ідентичності у період дорослішання, стає особливо актуальною, оскільки у процесі її становлення важливо зберегти індивідуальні особливості кожної особистості, її внутрішнє «Я», що є основою роз-

витку самоактуалізації та самореалізації особистості.

Постановка завдання. Мета статті – порівняти особливості психологічних станів персональної ідентичності у різних групах досліджуваних та проаналізувати чи впливають умови соціального середовища на становлення персональної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення показників персональної ідентичності у період дорослішання була використана методика МІЛІ [9] для дослідження персональної ідентичності (розробка Московського психолого-соціального інституту). Респондентам пропонувалося серед слів асоціативного ряду відзначити ті слова, які, на їхню думку, стосуються їх самих та їхнього життя.

Визначаючи контингент груп досліджуваних, ми вибрали осіб, що перебувають у соціально благополучній (школярі та студенти) і соціально неблагополучній (ситуація ув'язнення) ситуаціях:

1 група. Студенти-першокурсники, які обрали майбутню професію і перебувають в умовах соціального благополуччя. Вибираючи для дослідження студентів, ми виходили з того, що вони знаходяться у новій соціальній ситуації розвитку, яка пов'язана з оволодінням новою соціальною роллю.

2 група. Школярі, які також перебувають в умовах соціального благополуччя, але ще не обрали майбутньої професії.

3 група. Ув'язнені, які не обрали ще майбутньої професії і перебувають у соціально неблагополучних умовах.

Емпіричне дослідження проводилося зі студентами першокурсниками ДДПУ імені І. Франка, учнями 11-х класів Самбірської загальноосвітньої школи № 10 Львівської області та ув'язненими Самбірської виправної колонії. Всього загальна вибірка становила 167 досліджуваних, з них 74 студенти, 53 школярі та 40 ув'язнених. Середній вік усіх досліджуваних складав 16-17 років. На наш погляд, цей період об'єднує підлітковий вік та юність, тобто період дорослішання, і саме у період дорослішання відображається яскравість ідентичності.

Для отримання більш детальної інформації про особливості становлення персональної ідентичності у період дорослішання, були виділені емпіричні показники, які дають кількісну і якісну характеристику досліджуваного феномена.

Пріоритетним завданням ми вважали відображення відсоткової частки прояву типу ідентичності у вибірці досліджуваних груп. Результати визначення моделі ідентичності у сучасних українських підлітків зведені у табл. 1.

Порівняння показників психологічних моделей ідентичності, як показано у табл. 1, дозволяє виявити значущі відмінності у досліджуваних групах.

Порівнюючи результати показників за результатами дослідження, можна зазначити наступне: найбільш вираженою моделлю ідентичності у всіх групах є дифузна ідентичність. У дифузній ідентичності перебувають підлітки, які не мають конкретних цілей, яким бракує цілеспрямованості у житті і не вистачає мотивації, щоб чогось досягнути. Вони ніколи не перебували у стані кризи ідентичності [5]. Такий стан ідентичності характерний як для школярів, колоністів, так і для студентів-першокурсників, оскільки студенти лише починають знайомитися з обраною професією, школярі – обирають свій життєвий шлях, а колоністи знаходяться у соціальній ізоляції.

Для кращого уявлення дані представлено на рисунку 1.

У підлітків, які перебувають у соціально благополучній ситуації і вже обрали певний напрямок освіти спостерігаються всі моделі ідентичності. Тільки у студентів виявлено таку модель ідентичності як «досягнута позитивна ідентичність», яка характерна людям, які пройшли період кризи ідентичності та сформували певну сукупність значущих для них цілей, переконань і цінностей. Щодо передчасної ідентичності і псевдопозитивної ідентичності, то вони знаходяться на одному рівні. Модель мораторію, у порівнянні з іншими групами, знаходиться на середньому рівні, а дифузна ідентичність, хоча і знаходиться на третьому місці серед трьох груп, все ж таки отримала найбільшу кількість відсотків у групі студентів.

Школярі, які перебувають у соціально благополучній ситуації і ще не обрали собі професію, найвищим проявом ідентичності являють модель дифузії. Модель мораторію, порівнюючи з іншими двома групами (студентами та ув'язненими), на високому рівні. Школярі, в яких виявлено такий тип ідентичності «мораторій» знаходяться

у процесі пошуку. Їх майбутні рішення можуть стосуватися вибору професії, політичних переконань, етнічних чи релігійних цінностей. Модель ідентичності «мораторій» характерний людям, які знаходяться у стані кризи ідентичності й активно намагаються вирішити її, пробуючи різні варіанти і постійно перебувають у стані пошуку інформації, корисної для розв'язання кризи [11]. Модель «псевдопозитивна ідентичність», хоча і отримала у цій групі незначний відсоток, все ж таки між трьома групами вона має найбільшу кількість досліджуваних. Псевдопозитивна ідентичність у підлітків-школярів говорить про те, що для них характерна тенденція як заперечувати свою унікальність, так і амбіційно її підкреслювати. Для них характерно порушення часових зв'язків, ригідність Я-концепції, неприйняття критики, низька рефлексія [9]. Передчасна ідентичність та досягнута позитивна ідентичність у школярів не виявлена.

У неповнолітніх, що перебувають в умовах соціальної ізоляції констатовано найвищий рівень прояву дифузної ідентичності, яка розглядається як статус, при якому немає чітких цілей, цінностей і переконань. Модель передчасної ідентичності отримала найбільшу кількість відсотків, порівняно з іншими групами. Також у незначній кількості респондентів виявлено модель ідентичності «мораторій». У колоністів не виявлено та-

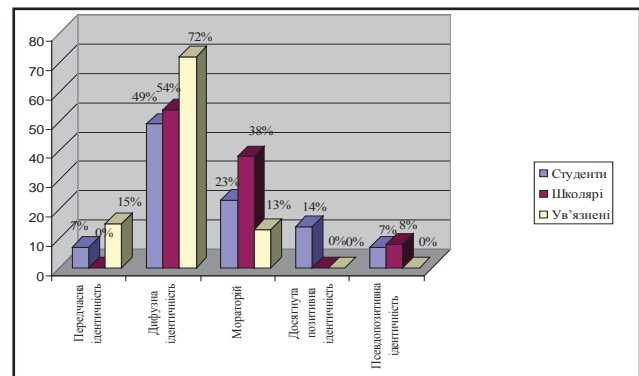

Рис. 1. Показники прояву моделей ідентичності

Таблиця 1

Порівняння психологічних моделей ідентичності між групами досліджуваних (у %)

Досліджувані	Передчасна ідентичність	Дифузна ідентичність	Мораторій	Досягнута позитивна ідентичність	Псевдопозитивна ідентичність
Студенти n=74	7%	49%	23%	14%	7%
Школярі n=53	0	54%	38%	0	8%
Ув'язнені n=40	15%	72%	13%	0	0

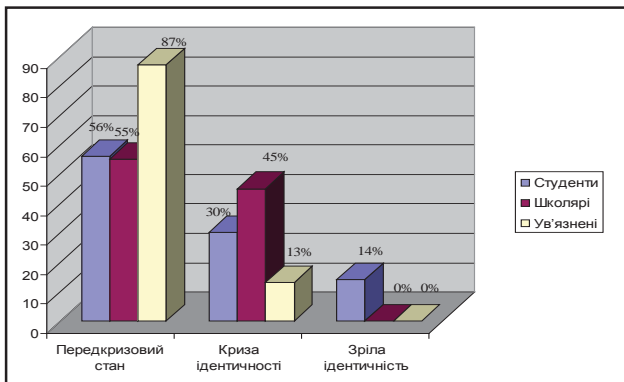

ких моделей ідентичності як досягнута позитивна ідентичність та псевдопозитивна ідентичність.

Проаналізувавши результати нашого дослідження ми виділили стани персональної ідентичності, такі як: передкризовий стан, криза ідентичності та зріла ідентичність.

Природно, що кризі ідентичності передують передкризовий стан. До передкризового стану ми віднесли такі моделі ідентичності як передчасна ідентичність та дифузна ідентичність. Передчасна ідентичність властива підліткам, які ніколи не пережили кризу ідентичності, але тим не менше вони володіють певним набором цілей, цінностей і переконань, які запозичені у дорослих. Дифузна ідентичність характерна підліткам, які не мають міцних цілей, цінностей і переконань і які не намагаються активно сформувати їх.

Криза ідентичності – це початок становлення справжнього авторства у визначенні та реалізації своїх поглядів на життя. До кризи ідентичності ми віднесли такі моделі як мораторій та псевдопозитивна ідентичність. Мораторій – статус ідентичності тих, хто перебуває у самому центрі кризи ідентичності. Псевдопозитивна ідентичність характерна підліткам, яким властиві ситуативні, нечіткі цілі, цінності та переконання. Для псевдопозитивної ідентичності характерний кризовий стан у прихованому вигляді.

Рис. 2. Показники прояву станів ідентичності

Зріла ідентичність, до якої ми віднесли досягнуту позитивну ідентичність, настає тоді, коли підліткам більше не доводиться постійно сумніватися у своїй ідентичності, коли вони, розлучившись зі своєю дитячою ідентичністю, набувають нову само ідентифікацію.

Порівняння показників психологічних станів ідентичності, як показано у табл. 2, дозволяє виявити значущі відмінності у досліджуваних групах.

Передкризовий стан ідентичності найбільш гостро виявляється у період дорослішання, у кожній з трьох груп передкризовий стан отримав найбільший відсоток досліджуваних (група студентів – 56% респондентів; група школярів – 55% респондентів). Слід відзначити, що найвищий рівень переживання передкризового стану у неповнолітніх, що перебувають в умовах соціальної ізоляції (87% респондентів). Передкризовий стан властивий підліткам, в яких відсутні цілі та відчуття ідентичності, що може супроводжуватися песимізмом та апатією, або вони наслідують цінності інших людей, не переживаючи кризи ідентичності.

Криза ідентичності виникає на фоні внутрішньо-особистісного конфлікту між конфігурацією елементів ідентичності, що склалася до даного моменту, і вимогами особистісного розвитку. Найбільший відсоток досліджуваних, які переживають кризу ідентичності виявлено у школярів (45% респондентів), студенти-першокурсники ВНЗ (30% респондентів) також переживають кризу ідентичності, хоча вони вже обрали майбутню професію. Найнижчий відсоток досліджуваних, порівняно з іншими двома групами (студенти та школярі), які переживають кризу ідентичності ми виявили у неповнолітніх, що перебувають в умовах соціальної ізоляції (13% респондентів). У сучасності кризу ідентичності зумовлює невпевненість підлітка у своєму майбутньому, відчуття постійної небезпеки й тривоги, зростання розриву між поколіннями та інші екзистенціальні проблеми.

Представники зрілої ідентичності, до яких належать тільки студенти (14% рес-

Таблиця 2

Порівняння психологічних станів ідентичності між групами досліджуваних (у %)

Досліджувані	Передкризовий стан	Криза ідентичності	Зріла ідентичність
Студенти n=74	56%	30%	14%
Школярі n=53	55%	45%	0
Ув'язнені n =40	87%	13%	0

понтентів) пройшли кризу ідентичності і сформувавши певну сукупність особистісно значущих цілей, цінностей та переконань. Такі підлітки знають, хто вони і чого прагнуть, та відповідно структурують власне життя. Людина зі зрілою ідентичністю є самототожною, вона залишається самою собою незалежно від ситуації, вона адекватна ситуації, не втрачаючи при цьому своєї особистості.

Висновки з проведеного дослідження. Ідентичність – це самосвідомість індивіда або групи [7]. Вона є продуктом самоідентифікації, розуміння того, що Я маю особливі якості, що відрізняють мене від Вас, Нас і від Них. Потреба в ідентичності – одна з основних потреб людини, яка особливо актуалізується у період дорослішання, коли людина переживає кризу.

З метою вивчення особливостей становлення персональної ідентичності у період дорослішання у залежності від умов соціального середовища (ситуації, в якій вони знаходяться на даний момент) було досліджено три групи осіб, які перебувають в умовах соціального благополуччя (школярі та студенти) і соціального неблагополуччя (неповнолітні ув'язнені).

Слід зазначити, що для більшості ув'язнених характерний передкризовий стан ідентичності, що, у свою чергу, дисгармонізує «Я» особистості, спонукає до порівняння себе з іншими людьми. Оскільки особистість, яка перебуває у замкненому середовищі, обмежена у можливості вільного вибору, примусово включена до одностатевих соціальних груп, обмежена у задоволенні потреб, вона втрачає соціально-психологічні орієнтири і це ускладнює процес становлення персональної ідентичності.

У школярів, які знаходяться на роздоріжжі і ще не обрали майбутньої професії, переважають такі стани ідентичності як передкризовий стан та криза ідентичності. Переживання кризи ідентичності характеризується кризою самовизначення, коли особистість обирає з багатьох варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм.

Щодо групи студентів-першокурсників, слід зазначити, що у них виявлено всі ста-

ни персональної ідентичності. Їхні показники на середньому рівні, порівняно з іншими досліджуваними групами. Зріла ідентичність була виявлена тільки у студентів. Такі підлітки знають, хто вони і чого прагнуть, та відповідно структурують власне життя.

Використання отриманих даних ми вбачаємо у практичній площині як орієнтир для розробки тренінгових занять у контексті становлення персональної ідентичності у період дорослішання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова Н.В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н.В. Антонова // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 131–143.
2. Гнатенко П.И. Идентичность: философский и психологический анализ / И.П. Гнатенко, В.Н. Павленко. – К. : 1999. – 466 с.
3. Гинзбург М.Р. Сформированность личностной идентичности как показатель успешности социализации в старшем подростковом и юношеском возрастах / М.Р. Гинзбург // Мир психологии. – 1998. – № 1. – С. 21–26.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1966. – 634 с.
5. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб : Питер, 2001. – 992 с.
6. Реан А.А. Психология изучения личности : [учеб. пособие] / А.А. Реан. – СПб : Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 288 с.
7. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности / Х. Ремшмидт. – М. : Мир, 1994 – 320 с.
8. Скотна Н.В. Идентичність особистості: теоретико-емпіричний аналіз // Н.В. Скотна, В.І. Стець, І.Я. Середницька // Практичний посібник. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2009. – 70 с.
9. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л.Б. Шнейдер. – М. : Московский психологосоциальный институт, 2007. – 128 с.
10. Ego identity: A handbook for psychosocial research / James E. Marsia. – Springer – Verlag New York Inc., 1993. – 245 p.
11. Marcia J. E. Identity in Adolescence / J. E. Marcia // Handbook of Adolescent Psychology / ed. by J. Adelson. – New York : John Wiley & Sons, 1980. – P. 159–187.